

lerin tesbiti bakımından önemlidir. Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin *Kevâib-i Şi'r ü İnşâ'sı* da (İstanbul 1287) mensur ve manzum örnekler içermektedir. Antoloji özelliği gösteren münşeât türü eserlerin en tanınmış ise Feridun Bey'in *Münşeâtü's-selâtin*'idir.

Divân-ı Hümâyûn ve diğer devlet kurumlarında nişancı, münşî, küttâb denilen kâtipler ve kalem efendilerinin yazdıklarıyla mahkemelerde ve özellikle Tanzimat'tan sonra gelişen nezâret kalemlelerinde yazılan yazılar ayrı bir nesir dili ve üslûbunu geliştirmiştir. Bunlardan mahkeme yazışmalarında kullanılan ve ilm-i sak adıyla anılan nesir konusunda müstakil kitaplar hazırlanmış, Çavuşzâde Aziz Mehmed Efendi'nin *Dürrü's-sükûk* adlı eseri gibi bazıları da basılmıştır (İstanbul 1277).

Mevcut bilgilere göre Türkçe inşâ kitaplarının en eski tarihlieleri, Ahmed-i Dâî'nin XV. yüzyılın başlarında telif ettiği küçük risâlesi *Teressül* (Manisa İl Halk Ktp., Murâdiye, nr. 1856/3), Yahyâ el-Kâtib'in *Menâhicü'l-inşâ*, Hüsâmzâde Mustafa Efendi'nin *Mecmûa-yı İnşâ* ve Mehmed b. Edhem'in *Gülşen-i İnşâ'sı* ile XVI. yüzyıl şairlerinden Mesîhî'nin 100 kadar örneği ihtiva ettiğinden dolayı *Gül-i Sadberg* adını taşıyan eseridir.

Resmî ve hususi yazışmalarda ortaya koydukları usul ve kaideler yanında geliştirdikleri imlâ ve üslûpla bir gelenek oluşturan, kendilerinden sonra adlarını inşâda ortaya koydukları esaslarla birlikte anılan Osmanlı münşîlerinden de bahsetmek gerekir. Tâcizâde Câfer Çelebi ve Koca Nişancı lakabıyla bilinen Celâlzâde Mustafa Çelebi bunların başında gelir. Özellikle Celâlzâde'nin inşâ için koyduğu esaslar, kullandığı hitap, lakap ve ifade biçimleri XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı bürokrasisinde örnek alınmıştır. Celâlzâde kadar şöhret bulunduğu için "Küçük Nişancı" lakabıyla tanınan Ramazanîzâde Mehmed Çelebi ile *Münşeâtü'l-inşâ* adlı eserin müellifi Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Hamza Paşa da bu sahanın tanınmış isimleridir. Bunlara *Münşeât* sahibi Nergisî ile Veysî ve değişik yönleri olan Sinan Paşa, Lâmiî Çelebi, Âlî Mustafa Efendi, Kemalpaşazâde, Ganîzâde Mehmed Nâdirî ve Azmîzâde Mustafa Hâletî gibi bazı şahısları da eklemek mümkündür. Bu eserlerden sonra gitkçe zenginleşen Osmanlı inşâ literatürü Walter Björkman ("Die Anfänge der Türkischen Briefsammlungen", *Orientalia Suecana*, V [1956], s. 20-29) ve Josef

Matuz ("Über die Epistolographie und İnşâ Literatur der Osmanen", *Deutscher Orientalistentag 1968 [ZDMG Supplementa I, Wiesbaden 1970]*, s. 574-594) tarafından ele alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ülûm*, I, 250-255; *Keşfü'z-zunûn*, I, 181, 398; II, 1860-1861; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 219-240; Yahyâ b. Mehmed el-Kâtib, *Menâhicü'l-inşâ* (nşr. Şinasi Tekin), Roxbury 1971, s. 5-17; Özege, *Katalog*, II, 731-732; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 46-54; İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divân*, İstanbul 1983, s. LXV-LXIX; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984, I, 113-116; Bekir Kütükoğlu, "Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diplomatiği Bakımından Ehemmiyeti", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri: 30 Nisan-2 Mayıs 1986 Bildiriler*, İstanbul 1988, s. 169-176; Ahmet Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989, s. 105; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 100, 160, 174-175, 221-222; Fevziye Abdullah Tansel, "Türk Edebiyatında Mektup", *Tercüme*, XVI/77-80, Ankara 1964, s. 387; Orhan Şaik Gökçay, "Tanzimat Dönemine Değin Mektup", *TDL*, sy. 274 (1974), s. 17-19; Kemal Demiray, "Tanzimattan Günümüze Değin Mektup", a.e., sy. 274 (1974), s. 88-96; İbrahim Kutluk, "Münşeâtler ve Günümüzün Dek Gelen Mektup Be-tikleri Üzerine", a.e., sy. 274 (1974), s. 367-378; V. L. Ménage, "The Gül-i Sad-Berg of Mesîhî", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 11-32; Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: 'Arz-ı Hâl ve 'Arz-ı Mahzar'lar", a.e., VII-VIII (1988), s. 33-54; Christine Woodhead, "Ottoman İnşa and Art of Letter-Writing: Influences upon the Career of the Nişancı and Prose Stylist Okçuzâde (d. 1630)", a.e., VII-VIII (1988), s. 143-159; İ. Çetin Derdiyok, "Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Gele-neği", *Yeni Türkiye*, VI/34, Ankara 2000, s. 277-286; Pakalın, II, 74; Ömer Faruk Akün, "San Abdullah", *İA*, X, 218; a.mlf., "Âlî Mustafa Efendi", *DİA*, II, 420; M. Tayyib Gökbilgin, "Nişancı", *İA*, IX, 301; H. R. Roemer, "Inşâ", *EP* (İng.), III, 1241-1244; Günay Kut, "Ahmed-i Dâî", *DİA*, II, 57; Celia J. Kerslake, "Celâlzâde Mustafa Çelebi", a.e., VII, 261; Jürgen Paul, "En-şâ", *Elr*, VIII, 456-457.

MUSTAFA UZUN

2. Dil Bilimi Terimi Olarak İnşâ. İnşâ, bir dilde bulunan ifadelerin veya hitap şekillerinin tasnifiyle ilgili gayretlerin neticesinde tesbit edilen temel iki kategoriden birini gösterir (Taşköprizâde, II, 138). Bir dilde bulunan ifadeler, bu ifadelerin delâlet ettiği şeyle irtibatları açısından iki kısma ayrılmış, bunlardan birincisi, dış dünyada mevcut olan veya mevcut olacak bir şeye delâlet edeni ifade etmek üzere haber olarak adlandırılmış, ikincisi, "dış dünyada mevcut olan herhangi bir şeyi ifade etmeyip anlamını telaffuzu

ile oluşturan ifadeler" mânasında inşâ olarak adlandırılmıştır (İbn Mâlik et-Tâî, I, 30; İbn Hişâm en-Nahur, s. 25). Bu sebeple bir dildeki bütün ifadeler, doğrulanıp doğrulanamayacağı kriterine bağlı olarak ihbârî ve inşâî olmak üzere ikiye bölünmüş, ihbârî ifadeler, doğrulanabilir-yalanlanabilir ifadeler kategorisini belirten teknik terim olurken inşâî ifadeler, doğrulanıp-yalanlanamaz ifadeler kategorisini belirtmek için kullanılmıştır (Ahmed en-Negerî, s. 181; Bohas v.dğr., s. 130-131). İbn Haldûn'un belirttiği gibi ihbârî ifadeler, anlamlarını kendileri ve dış dünya ile olan mutabakatları sayesinde kazanırken inşâî ifadeler anlamlarını sadece kendileri sağlar (*Mukaddime*, I, 331). İnşâ terimi, felsefî düzlemde dilin pasif bir şekilde sadece dış dünyayı yansıtmakla kalmadığının, aynı zamanda onu oluşturmaya katkıda bulunmasının bir ifadesi olması bakımından belli bir varlık anlayışının dil bilimindeki tezahürü olarak görülebilir.

Bu kelimelerin bu anlamda terim olarak ne zamandan itibaren kullanıldığını tesbit etmek güçse de en azından haberin bir terim olarak Sîbeveyhi'den itibaren kullanıldığı bilinmekte, nahiv ve belâgat âlimlerinin hem dil üzerinde düşünürken hem eserlerini telif ederken fıkıh ve fıkıh usulü ile irtibatlı olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır. Haber ve inşâ kategorileri, birbirlerinin mukabili olarak önceleri nahiv ve belâgat eserlerinde ele alınmazken fıkıh usulü eserlerinde başından itibaren haber, istihbar ve talep şeklindeki tasnifle karşılaşmak mümkün olabilmektedir (aş. bk.). İlk dönem nahivcilerinin eserlerinde her ne kadar isim cümlesi, fiil cümlesi, şart cümlesi gibi tasnifler bulunmaktaysa da haber-inşâ veya haber-talep-inşâ yahut haber-istihbar-talep gibi tasnifler yer almamakta veya tayin edici bir önem arz etmemektedir. Meselâ IV. yüzyıl müelliflerinden Ebû'l-Hüseyn İbn Vehb el-Kâtib, her ne kadar haberle talebi birbirinden ayırıp esaslı bir tahlile tâbi tutarak dilde sıdk ve kizbin sadece haber hakkında söz konusu olduğunu söylese de onun eserinde talep kategorisinin edindiği nisbeten önemli yer istisnâ olarak kabul edilebilir (*el-Burhân*, s. 113-114, 269-278). Ancak bu durum zaman içerisinde değişmiş, özellikle V. (XI.) yüzyıldan itibaren başta Abdülkâhîr el-Cürcânî olmak üzere aynı dönemde yaşayan belâgat âlimlerinin eserlerinde bu tasnifler gitkçe artan bir önemle yer almıştır. İnşâ-haber ayırımının nahiv eserlerinde yer edinmesi içinse VI. (XII.) yüz-

yılı beklemek gerekmiştir. VII. (XIII.) yüzyılda telif edilen birçok nahiv eserinde kullanılmaya başlanan bu ayırım daha sonra yaygınlaşmış ve genel anlamıyla dil biliminin en esaslı iki teriminden biri inşâ olmuştur (Larcher, XXXVIII [1991], s. 247). İfadelerin tasnifi konusunun nahiv eserlerinden önce belâgat kitaplarında, ondan önce de fıkıh usulü eserlerinde yer alması, muhtemelen nahivcilerin dili söz dizimi (sentaks) bakımından ele almaları, buna karşılık usulcülerin, her ne kadar dili sentaks açısından ele almayı önemli görseler de bu yönün onların dille olan irtibatlarını sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Nahivciler dili daha çok sentaks-semantik ilişkisi bakımından görürken fukaha için mesele esas itibarıyla dilin kullanımı ve bu kullanım sonucunda ortaya çıkan farklılıklardır. Bundan dolayı yalnız sentaks seviyesinde kalıp ifadenin gerçeklikle irtibatı söz konusu olmadıkça nahivciler ve usulcüler arasında herhangi bir ihtilâf ortaya çıkmamıştır (Mustafa Cemâleddin, s. 258). Ancak cümlelerin dış dünya ile irtibatı bakımından meselenin ele alınması söz konusu olduğunda usulcülerle nahivciler arasında başından itibaren farklı bir bakış açısı mevcutken zaman içerisinde fıkıhçıların bakış şeklinin dikkate alınması yönünde belâgat âlimleri ve özellikle Abdülkâhir el-Cürânî tarafından esaslı bir adım atılmış, bu tutum daha sonra Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvî tarafından daha ciddi biçimde sürdürülmüştür. Bilhassa Sekkâkî, bütün dil alanına tahsis ettiği *Miftâhu'l-ʿulûm* adlı eserinde meânî ilminin iki temel konusu olarak haber ve talebi ele almış olmakla birlikte bu eserde de inşâ henüz bir terim gibi kullanılmamaktadır. Hatîb el-Kazvî ise klasik yaklaşım şekline esas teşkil eden ve Sekkâkî'nin adı geçen eserinin yine kendisi tarafından yapılan telhisinin muhtasarı olan *el-İzâh fî ʿulûmi'l-belâğ*'sında teknik bir terim olarak inşâyı kullanarak meânî ilminin temel ve klasik konularını ifade etmiştir. Meânî alanında geline bu aşamadan sonra *el-Kâfiye* şârihi Râdiyyüddin el-Esterâbâdî'de ve İbn Hişâm'da açıkça görüldüğü gibi usul ve meânîde artık tam olarak yerleşmiş ve geçerliliği farkedilmiş olan haber-inşâ ayırımı, VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren nahiv eserlerinde de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

İnşâ kategorisiyle ilgili klasik denilebilecek tavır Kazvî tarafından ifade edilmiş, bu teori daha sonra gelen Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürânî gibi âlimler tarafından telhis, şerhler ve bunlar üzeri-

ne yapılan hâşiyelerde sürdürülmüştür. Özellikle Teftâzânî ve Seyyid Şerîf, bu alanları daha da derinleştirerek meseleyi felsefî bir boyutta ele almışlar, dil biliminin felsefleşmesi süreci, bilhassa Desûkî'nin *Muhtaşarü'l-meʿânî*'ye yazdığı hâşiyede bu alanın zirve eserlerinden birini ortaya çıkarmıştır. İnşâ konusu, bir taraftan genel dil bilimi meselesi olarak ele alınırken diğer taraftan özellikle Osmanlı medreselerinde temel ilimler içinde meânînin okutulmasıyla yüksek kültürün bir parçası haline gelmiş ve aynı zamanda edebî bir sanat şekli olarak görüldüğü bilhassa şiirde ve divan edebiyatında kullanılmıştır. Bu gelişmeden dolayı belâgat ilimlerinin ve bunun içinde inşânın sırf edebî bir sanat olduğu gibi bir galat-ı meşhur ortaya çıkmıştır. Ancak inşâ, hemen her dilde bulunan temel iki ifade kategorisinden biri olarak sadece edebî eserlerde karşılaşılan bir sanatı değil edebî sanatların da parçasını teşkil ettiği dilin kullanım şekillerini ifade eden bir dil bilimi ve dil felsefesi kavramıdır. Bu terimin geliştirilirken dikkate alındığı ve örneklerinin seçildiği dilin Arapça olması, terimin sadece Arapça'ya has bir kategoriyi ifade ettiği gibi ikinci bir yanlış anlamayı da beraberinde getirmiştir. Fakat diğer dillerdeki belâgat eserleri bu kavramın sadece Arapça'ya has olmadığını gösterdiği gibi Batı'da John Langshaw Austin'in 1950'lerde inşâ (performative) kategorisini keşfinden sonra ulaşılan performative-constative (inşâ-haber) ayırımı ve bunun dil bilimi, dil felsefesi ve genel anlamda insan bilimleri açısından ortaya çıkardığı sonuçlar da (meselâ bk. Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, I-II, Frankfurt 1981) bazı değişmelerle hemen bütün diller için geçerli, bu anlamda evrensel bir geçerliliği olan esaslı bir kavramın geliştirildiğini göstermektedir (bu konuda ayrıca bk. Austin, tür.yer.; Searle, tür.yer.; Levinson, tür.yer.).

Kazvî'nin *el-İzâh* adlı eserinde, daha önce Sekkâkî tarafından sırf talep olarak ele alınan kısmın inşânın sadece bir bölümünü teşkil ettiğini farketmiş, talebî ve gayr-i talebî kısımlarına ayırdığı inşâyı talebi de içine alacak şekilde bir üst terim olarak kullanmıştır. Bu husus inşânın tanımı ile doğrudan alakalıdır. Kazvî'nin, dış dünyada karşılığı olmayıp anlamını söylenmesiyle icat eden ifadelerin sadece talepten ibaret olmadığını, kendisi bir talep içermediği halde anlamını söylenmesiyle oluşturan başka ifadeler de bulunduğunu farketmiştir. Talep anlamı

taşıyan inşâî ifadelerin çok sayıda kipleri varsa da bunların en önemlileri emir, nehiy, soru, temenni, nida ve duadır (*el-İzâh*, s. 78-86; bunların geniş bir sayımı için bk. Taşköprizâde, II, 138-144). Talep ifade etmeyen inşâî ifadeler ise esas itibarıyla haber sığasında söylenen ve söylenmesiyle bir fiilin gerçekleştirildiği, "aldım, sattım, boşadım, tayin ettim" gibi ifadelerdir. Bu ifadeler herhangi bir talep unsuru ihtiva etmemekte, söylenmesiyle anlamlarını oluşturmaktadır (Hatîb el-Kazvî'nin, s. 86).

İnşâ terimi, yukarıda adı geçen eserlerin yanında özellikle Teftâzânî'nin *el-Muhtavvel*'inde, *Muhtaşarü'l-meʿânî*'sinde, Desûkî'nin bu sonuncu esere yazdığı hâşiyesinde hem dil bilimi hem dil felsefesi açısından esaslı bir şekilde işlenmiştir (*Hâşiyeye ʿalâ Muhtaşarü'l-meʿânî*, I, 637-725). Bunların yanında meânî ilmiyle ilgili çok sayıda eserde bu terim müstakil bir başlık altında ele alınmıştır.

Günümüz Arap edebiyatçıları ve edebiyat tarihçileri, eserlerinde ve ders kitaplarında inşâ konusunu ele almışlarsa da bu çalışmalarda klasik eserlerde bulunan muhteva genellikle lengüistik ve felsefî boyutu dikkate alınmadan nakledilmektedir (meselâ bk. Besyûnî Abdül-fettâh Besyûnî, s. 77-165).

İnşâî cümlelerin fakihler ve nahivciler tarafından nasıl ele alındığını araştıran Mustafa Cemâleddin'in doktora tezinin (bk. bibl.) ilgili bölümü yanında Pierre Larcher, metalengüistik bir ayırım olarak kabul ettiği inşâ-haber terimlerini VII. (XIII.) yüzyılda telif edilmiş nahiv eserlerini esas alarak fıkıh usulü eserleriyle de irtibatlı bir tahlile tâbi tutmuşsa da (bk. bibl.) inşâ üzerinde henüz yeterince çalışma yapılmış değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Vehb, *el-Burhân fî vüçûhi'l-beyân* (nşr. Ahmed Matlûb – Hatîce el-Hadîsî), Kahire 1387/1967, s. 113-114, 269-278; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl* (nşr. Abdurrahman es-Seyyid – M. Bedevî el-Mahtûn), Kahire 1410/1990, I, 30; Hatîb el-Kazvî, *el-İzâh fî ʿulûmi'l-belâğ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), tür.yer.; İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerhu Şüzûrî'z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1355, s. 25, 31-33; Teftâzânî, *el-Muhtavvel*, İstanbul 1304, s. 173-190; a.mlf., *Muhtaşarü'l-meʿânî*, İstanbul 1307; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 331; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ʿulûm*, II, 138-144; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyeye ʿalâ Muhtaşarü'l-meʿânî*, İstanbul 1306-1307, I-II; Ahmed en-Negerî, *Düstûrü'l-ʿulemâʾ* (nşr. Refik el-Acem v.dğr.), Beyrut 1997, s. 181; J. L. Austin, *How to do Things with Words*, Oxford 1962; a.mlf., "Performative-constative", *The Philosophy of Language* (ed. J. Searle), Oxford 1971, s. 13-22; J. Searle,

Speech Acts, Cambridge 1969; Mustafa Cemâleddin, *el-Bahsû'n-naḥwî 'inde uşûliyyîn*, Bağdad 1980, s. 258-275; J. Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt 1981, I-II; Stephen C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge 1983; Ali Cârîm, *el-Belâgatü'l-vâzîha*, Kahire 1984; Besyûnî Abdülfettâh Besyûnî, *'Il-mû'l-me'ânî*, Kahire 1408/1988, s. 77-165; G. Bohas v.dğr., *The Arabic Linguistic Tradition*, London 1990, s. 130-131; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmaniye'si ve Yankıları", *Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895), Vefatının Yüzüncü Yılına Armağan*, Ankara 1997, s. 185-222; Pierre Larcher, "Quand en Arabe on parlait de l'arabe ...", *Arabica*, XXXV, Leiden 1988, s. 117-142; XXXVIII (1991), s. 246-273; XXXIX (1992), s. 358-384.

TAHSİN GÖRGÜN

3. Fıkıh. "İcat ve ihdas" anlamına gelen inşâ dilde ve buna bağlı olarak fıkıhta, söylenmesiyle aynı zamanda bir fiili de gerçekleştirmiş olan ifadeler için kullanılmaktadır. İnşâî ifadeler, mahiyetleri gereği kendilerinde aynı zamanda bir talep unsuru taşıdıkları için bir şeyin yapılması veya yapılmamasıyla ilgili iradenin dildeki karşılığını teşkil eder. Bu tip ifadelerdeki talep unsuru onların normatif bir muhteva taşıdığını göstermekte olup bu özellik lafızdan hüküm çıkarmayı da mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla inşâî ifadelerin mahiyetlerinin tesbiti, fıkıh ilminde lafızlardan hüküm elde edilmesi işleminin anlaşılması için gerekli görülür ve bu husus fıkıh usulü eserlerinin önemli konularından birini teşkil eder.

İnşâî bir ifadenin doğrudan ilgili olduğu (müteallak) husus öncelikle onun söylenmesiyle gerçekleşen fiil olduğundan inşâî ifadeler müteallaklarını kendileri oluşturur. Bu yönleriyle de müteallakları olmuş veya olacak olanı bildiren, yani müteallakını kendisi oluşturmayan haberlerden ayrılır. Gerçek anlamıyla inşâî ifadeler emir, nehiy, soru, dua, temenni gibi kiplerin kendilerinde taşıdıkları anlamlara tekabül ederken sadece olanı veya olacağı bildirmekle birlikte bunun ötesinde ek bir şeyi ifade eden bazı ihbârî ifadeler de mecazen "inşâ anlamında haber" olarak adlandırılmaktadır. Buna göre emir, nehiy, soru, dua, temenni gibi kiplerde söylenen sözler aynı zamanda emretme, yasaklama, soru sorma, dua etme, temenni etme fiillerinin de gerçekleşmesi anlamına gelmektedir; bunun yanında özellikle akidlerde ve tayinlerde kullanılan "kabul ettim, sattım, tayin ettim" gibi ifadeler sığa olarak haber olsalar da mecazen inşâ olmakta ve kabul etme, satma, tayin etme fiillerinin gerçekleşmesi-

ni ifade etmektedir (Ebû'l-Bekâ, s. 197-198).

İlk dönemlerde terim olarak inşâ kullanılsa da kavram olarak inşâ, hem terim hem kavram olarak haberdan tefrik edilip talep veya emir ve nehiy diye adlandırılmıştır. Meselâ tâbiîn dönemi müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr ve İkrime el-Berberî, neshin sadece bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını ifade eden emir ve nehiyler için söz konusu olduğunu, olmuş veya olacak bir şeyi bildiren haberlerde neshin söz konusu edilemeyeceğini söylemişlerdir. Dahhâk b. Müzâhim ise diğerleriyle aynı görüşü paylaşmakla birlikte bazı haberlerin emir ve nehiy anlamına geldiğini, emir ve nehiy anlamında kullanılan haberlerin de neshe konu olabileceğini ifade etmiştir (Hibetullah b. Selâme, s. 23-24). Bu tefrik oldukça yaygın bir şekilde usul eserlerinde kullanılarak sözün haber, istihbar ve talep kısımlarına ayrıldığı kabul edilmiştir ki istihbar ve talep kısımları inşâ kategorisine tekabül etmektedir (Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl*, I, 11; Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî, I, 50; Ebû'l-Vefâ İbn Akil, I, 54-58). Bilinen fıkıh usulü eseri müellifleri arasında inşâ kelimesini, "kendisiyle bir fiilin gerçekleştirildiği söz" anlamında bir terim olarak ilk defa kullanan kişi Hanefî fakih Ebû Zeyd ed-Debûsî'dir. Debûsî konuşma nevilerinin ihbar, istihbar, emir ve nehiy olmak üzere dörde ayrıldığını söyledikten sonra "kölemi sattım" veya "onu âzat ettim" ifadeleriyle, "köleyi satma" ve "onu âzat etme" fiillerinin gerçekleştiğini (inşâ) belirtmektedir (*Takvîmü'l-edille*, vr. 13^b). İfadelerin emir-nehî ve haber olarak tasnifi ilk dönemlere kadar gitmekte ve bu tasnifin usule müteallik bir mesele olarak başından itibaren fukahayı ilgilendirdiğini söylemek mümkün olmaktadır.

Fukaha dinin medarı olarak emir ve nehiyleri görürken (Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl*, I, 11) İbn Haldûn şer'î haberlerin çoğunun inşâî bir karakter taşıdığını söyler (*Mukaddime*, I, 331). Dinin esas itibarıyla inşâî olması ve inşâî olanın din açısından tayin edici bir konumda bulunması, dinin vahiy yoluyla ifade edilmiş olan ilâhî irade dışında bir kaynağının olmayacağını da göstermektedir. Bundan dolayı fıkıh usulü kitaplarında inşâî ifadelerin en önemlilerini teşkil eden ve dinî bildirimin inşâî özelliğini gösteren emir ve nehiy bahisleri, üzerinde en fazla durulan konulardan olduğu gibi Hz. Peygamber'den nakledilen haberler de ilk

bakışta sadece onun ne yaptığını ve ne söylediğini bildiren haberler olmakla birlikte inşâî özellikleri dolayısıyla dikkate alınmıştır.

İnşâî ifadeler, fıkıh usulünde genel anlamda dinle ve özel olarak da hükümlerin esasını teşkil eden asıllarla alâkalı açısından ele alınmıştır. Bu durumda daha çok emir ve nehiy gibi inşâî ifadelerle onların anlamları arasındaki ilişki üzerinde durularak inşâî ifadelerin hükümlerin tesbiti açısından yeri ve önemi incelenmiştir. İnşâî ifadelerin usuldeki yeri bir taraftan içerdikleri normatif güç (icap veya ilzâm) üzerinde yoğunlaşırken diğer taraftan hüsün ve kubuh meseleleri yine bu ifadelerin içerdikleri hususlar olarak ele alınmış, özellikle emir ve nehiyler, ah-lâkî açıdan iyi ve kötünün ne olduğunun anlaşılmasının da esasları olarak görülmüştür (Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl*, I, 60-65, 78-79; Ebû'l-Vefâ İbn Akil, I, 111). İnşâ ile ilgili bu anlamda ilk sistematik tahlillerden birinin Şehâbeddin el-Karâfî tarafından yapıldığı, onun haberle inşâ arasındaki farkı müstakil bir başlık altında ele aldığı görülür (*el-Furûk*, I, 35-104). Karâfî haberi, "doğrulanma (tasdik) veya yalanlanma (tekzip) ihtimali bulunan söz" diye tanımlarken inşâyı "kendisiyle delâlet ettiği (medlûl) veya ilgili olduğu (müteallak) husus vücuda gelen söz" olarak tarif etmektedir. Buna göre haber doğrulanma veya yalanlanmayı kabul eden söz olurken inşâ, söylenmesiyle birlikte medlûlü veya müteallakını var kılan söz olduğu için doğrulanıp yalanlanma ihtimali taşımaz. Diğer bir anlatımla inşâî ifade, onu söylemeye ehil biri tarafından makamında söylendiğinde medlûlünü zorunlu olarak var kılar. Karâfî, tekzip ve tasdikı kizb ve sıdktan ayırarak tekzip ve tasdikın varlıkla ilgili bir ifade şekli olduğunu, buna karşılık kizb ve sıdkın haberin konusuna mutabakatla ilgili bulunduğunu söyler. Bunu söylerken de haber, haber veren, hakkında haber verilen ve muhatapı birbirinden ayırır. Buna göre tekzip ve tasdik, haberle muhatap veya haber veren arasındaki ilişkide, sıdk ve kizb ise haberle hakkında haber verilen arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Ancak inşâî ifadeler doğrulanma ve yalanlanmanın konusu olmazken geçerli olup olmadığının söz edilebilir. Meselâ satım akidindeki "aldım-sattım" ifadeleri, uygun şahıslar tarafından uygun şartlarda söylenmeleriyle geçerli, geçerli olmaları ile birlikte alma-satma fiili de gerçekleşmiş olur.